

Ouder Nederlands in een nieuw jasje. Recente inzichten uit de taalgeschiedenis

1. Inleiding

Taalkunde is een huis met vele kamers, en zo nu en dan wordt in dat huis een vertrek gerenoveerd of wordt er zelfs een kamer bijgebouwd. De historische sociolinguïstiek is één van die nieuwe kamers in bijbouw, net naast het hoofdvertrek dat de (hedendaagse) sociolinguïstiek is. Maak je geen zorgen als je je niet direct veel voorstellingen kunt maken bij het concept ‘historische sociolinguïstiek’. Deze bijdrage heeft namelijk tot doel om enkele kernbegrippen uit dit nieuwe veld voor te stellen. Gaandeweg proberen we aan te tonen hoe deze nieuwe kijk op taal, geschiedenis en maatschappij, met name vanuit de zogenaamde ‘taalgeschiedenis van onderop’, tot nieuwe inzichten in de Nederlandse taalgeschiedenis heeft geleid. We putten daarvoor uit recent onderzoek dat de afgelopen jaren werd gevoerd aan de twee belangrijkste centra voor de historische sociolinguïstiek van het Nederlands, te weten de Vrije Universiteit Brussel en de Universiteit Leiden. Eerst bespreken we kort wat historische sociolinguïstiek is en waarom een dergelijk nieuw perspectief op taalgeschiedenis noodzakelijk is. Daarna presenteren we bij wijze van casestudy twee voorbeelden van mythes die door historisch-sociolinguïstisch onderzoek werden ontkracht. Met de zogenaamde mythe van het Zuidelijke taalverval als vertrekpunt gaan we in negentiende-eeuwse armenbrieven na of het Nederlands in het Zuiden van het taalgebied wel zo dialectisch was als vaak

wordt aangenomen. Het voorbeeld illustreert hoe een historisch-sociolinguïstische kijk op de Nederlandse taalgeschiedenis tot nieuwe inzichten noopt.

2. Historische sociolinguïstiek

2.1 Blinde vlekken in de taalgeschiedenis

Zoals we in de inleiding al suggereerden, vertrekt de historische sociolinguïstiek vanuit de hedendaagse sociolinguïstiek. Sociolinguïsten bestuderen de relatie tussen taal en maatschappij. We laten de grammatica ter wille van de grammatica achter ons en buigen ons over thema's zoals 'taal en sociale klasse', 'regionale taalvariatie en dialecten' of 'taal en gender'. Historische sociolinguïstiek probeert deze band tussen taal en de bredere maatschappelijke context net ook historisch uit te diepen (Auer et al. 2015). De gewone historische taalkunde heeft daar immers weinig oog voor. Klassieke historisch linguïsten gaan bijvoorbeeld aan de hand van taalvergelijking na hoe we oudere stadia en voorlopers van onze huidige talen en taalfamilies kunnen reconstrueren, maar stellen zich minder de vraag met wie, wanneer en waarom een spreker kiest voor de ene of de andere taalvorm of variëteit. Om dit soort vragen te kunnen beantwoorden, proberen historisch sociolinguïsten dus de uitgangspunten van de hedendaagse sociolinguïstiek toe te passen op het verleden. Daarbij gaan ze uit van het zogenaamde actualiteitsprincipe: het idee dat de abstracte processen en basisprincipes die vandaag de dag ten grondslag liggen aan taalvariatie en taalverandering ook gelden in het verleden (Bergs 2012). Als we bijvoorbeeld weten dat we in interactie ons taalgebruik steeds aanpassen aan onze gesprekspartner – het principe dat te boek staat als 'linguïstische accommodatie' –, kunnen we ervan uitgaan dat dat vroeger niet anders was. We mogen dan aannemen dat we, bijvoorbeeld in brieven uit het verleden, op vergelijkbare accommodatieprocessen zullen stoten.

Een dergelijke aanpak, waarbij de verwevenheid van taal en maatschappij centraal staat, is nodig, omdat er in het klassieke beeld van de Nederlandse taalgeschiedenis nog heel wat blinde vlekken bestaan, zoals Marijke van der Wal in 2006 in haar oratie aan de Universiteit van Leiden reeds aangaf. Ze beargumenteerde dat dat beeld niet zozeer fout is, maar op zijn minst wel onvolledig. Het gros van wat we weten over het Nederlands in de afgelopen eeuwen is immers gebaseerd op het taalgebruik van een heel select clubje (Van der Wal 2006). De bronnen die taalkundigen vooral bestudeerden, werden zo goed als altijd geschreven door mannen met een meer dan gegoede sociale achtergrond en met een gewichtig beroep, die meestal afkomstig waren uit het centrum van het land. Denk bijvoorbeeld aan de grote literatoren uit de Gouden Eeuw, zoals Vondel, Hooft of Huygens. Het spreekt voor zich dat het hier gaat om een bijna verwaarloosbaar klein deel van de eigenlijke bevolking, en dat terwijl de geleterdheidsgraad voor de (Noordelijke) Nederlanden al in de zeventiende eeuw tot de

top van Europa behoorde. Bovendien zijn de geschriften die als uitgangspunt werden genomen voornamelijk gepubliceerde en vaak literaire teksten, die soms wel erg gekunsteld aandoen en daarenboven meticulous werden geredigeerd. Het is alsof taalhistorici van de toekomst een studie van het Nederlands rond het einde van de twintigste eeuw zouden maken op basis van de boeken van Peter Verhelst of Cees Nooteboom – knappe literatoren, dat zonder meer, maar hun taalgebruik kan je moeilijk representatief voor ons hedendaagse gesproken Nederlands noemen.

2.2 Van vogel- naar kikkerperspectief

Om de genoemde blinde vlekken in te kleuren, werd vanuit de historische sociolinguïstiek werk gemaakt van een perspectiefwissel (Elspaß 2005): in plaats van enkel uit te gaan van formele teksten afkomstig van de elite, kwam er ook heel wat aandacht voor minder formele en doorgaans ook handgeschreven teksten, geproduceerd door mannen en vrouwen uit diverse lagen van de bevolking. Met name bronnen van minder geletterde schrijvers, vaak uit de sociale onderlaag van de samenleving, geven ons een heel andere kijk op het taalgebruik in het verleden. Eenvoudig zijn deze bronnen niet te vinden. Ook al was de gelettertheidsgraad in de Nederlanden relatief hoog, dit soort bronnen van gewone lieden werden (en worden!) doorgaans niet bewaard in archieven. Als je goed gaat zoeken, vind je echter meer dan je zou denken. Vaak gaat het dan om documenten die bijna bij toeval zijn overgeleverd of die te velde en te lande verspreid zitten over lokale archieven en bewaard worden in kleinschalige familiearchieven. Zo beschikken we bijvoorbeeld over een unieke collectie brieven van Vlaamse soldaten in het leger van Napoleon, die van op het front correspondeerden met hun ouders en familieleden thuis, vaak met de vraag om hun geld op te sturen (Rutten et al. 2015; Van Bakel 1977). Deze brieven zouden normaal gezien nooit bewaard zijn gebleven, ware het niet dat de legerwet destijds stelde dat dienstplichtigen uitstel van dienst kregen als ze al een broer onder de wapens hadden. Aantonen dat je broer aan het front zat, kon door een brief van hem in te leveren bij de lokale militieraad, waar deze brieven vervolgens bewaard en later gearchiveerd werden en waardoor we nu een prachtige inkijk hebben in het taalgebruik van honderden Vlaamse jongens uit alle lagen van de maatschappij ten tijde van Napoleon.

2.3 Bad data

Toch is dit soort materiaal niet ideaal. Het is, zoals gezegd, vaak moeilijk te vinden, en wat we overgeleverd hebben gekregen, is natuurlijk niet meer dan een willekeurig klein deeltje van alles wat destijds geschreven werd. Daarnaast beschikken we, in tegenstelling tot moderne sociolinguïsten, ook over zeer weinig metadata of informatie over de schrijvers zelf. Omdat het vaak over eenvoudige – en dus grotendeels anonieme – lieden gaat, kunnen we niet terugvallen op biografieën of uitvoerige levensberichten.

Informatie over ‘leeftijd’, ‘herkomst’ en ‘sociale achtergrond’ is vaak moeilijk te achterhalen. Bovendien geldt ook auteurschap als nog een extra uitdaging. Met name bij teksten van lager opgeleide schrijvers is het moeilijk om zeker te weten dat degene die zich als schrijver opwerpt ook daadwerkelijk de pen voerde. Soms wordt in brieven expliciet gemeld dat iemand anders de brief schreef voor een ongeletterde compagnon of wordt een document ondertekend met een kruisje. Maar soms lijkt een twijfelend en ongeoefend handschrift ook te suggereren dat de brief zelfgeschreven is. Moderne computationele technieken kunnen ons een heel eind verder helpen, onder andere door handschriften automatisch te vergelijken, maar ook auteursherkenningstechnieken uit de forensische taalkunde kunnen worden ingezet op dit soort historische teksten. Bovendien helpen ook historici ons met heel wat informatie over geletterdheid tijdens specifieke periodes. Zo weten we dat ongeletterde mensen vaak te rade gingen bij vrienden of familieleden die iets meer vertrouwd waren met het geschreven woord om een brief op te maken of voor te lezen. Bij deze zogenaamde ‘sociale scribenten’ heb je misschien niet de ondertekenaar van de brief zelf te pakken, maar is de eigenlijke schrijver wel nog steeds iemand uit hetzelfde sociale milieu.

Oplossingen bedenken voor al dit soort problemen maakt deel uit van het vak en het is dan ook niet verwonderlijk dat de bekende sociolinguïst William Labov de historische taalkunde omschreef als “*the art of making the best use of bad data*” (Labov 1994: 11). Hoewel we dus niet – zoals in een laboratoriumomgeving – onder perfecte en gecontroleerde omstandigheden kunnen werken, mag dat in de historische sociolinguïstiek geen reden zijn om de uitdaging af te slaan. en moeten we proberen om de gegevens waar we wel over beschikken maximaal te benutten. Tegenover het genoemde *bad data problem* stellen historisch sociolinguïsten dan ook het principe van *informational maximalism* (Nevalainen 2015: 21).

2.4 Oraliteit in geschreven taal

Vaak wordt aangenomen dat minder geletterde schrijvers hun gesproken dialect naïef naar het schrift vertaalden wanneer ze een pen ter hand namen. Dat is een hardnekkige mythe, waar we zo dadelijk nog op terugkomen. Toch gaan historisch sociolinguïsten idealiter op zoek naar bronnen die zo dicht mogelijk bij de dagelijkse spreektaal staan, net zoals moderne sociolinguïsten graag spontane, ongedwongen spraak bestuderen. In een tijd vóór geluidsopnames is dat natuurlijk niet zo eenvoudig en moet gezocht worden naar sporen van gesproken taal in geschreven vorm. Ideale bronnen daarvoor zijn brieven (liefst van persoonlijke aard) of andere soorten egodocumenten. Dat zijn private geschriften waarin de schrijver vanuit een ik-ervaring spreekt over zijn of haar eigen leven of ervaringen. Denk dus naast brieven ook aan dagboeken, reiskronieken of persoonlijke aantekeningenboekjes. Dit soort documenten geeft een inkijk in wat men *Sprache der Nähe* of *language of immediacy* noemt (Koch & Oesterreicher 1985; Elspaß 2012), en hoewel ze qua medium geschreven zijn, benaderen ze concep-

tueel het gesprokene in die zin dat ze informeel, weinig gestyleerd en niet voor de openbaarheid bedoeld zijn.

Toch bevatten dit soort brieven ook heel wat formulaïsch taalgebruik. Met name in het begin en op het eind van de brief maken de schrijvers gebruik van heel wat geijkte formules. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de eerder genoemde Napoleontische soldatenbrieven. In het voorbeeld hieronder schrijft een zekere soldaat Kesteloot, in 1806, vanuit zijn uitvalsbasis in het Italiaanse Bolzano, naar zijn ouders en familieleden thuis in Geluveld, nabij Ieper. Zijn brief begint als volgt:

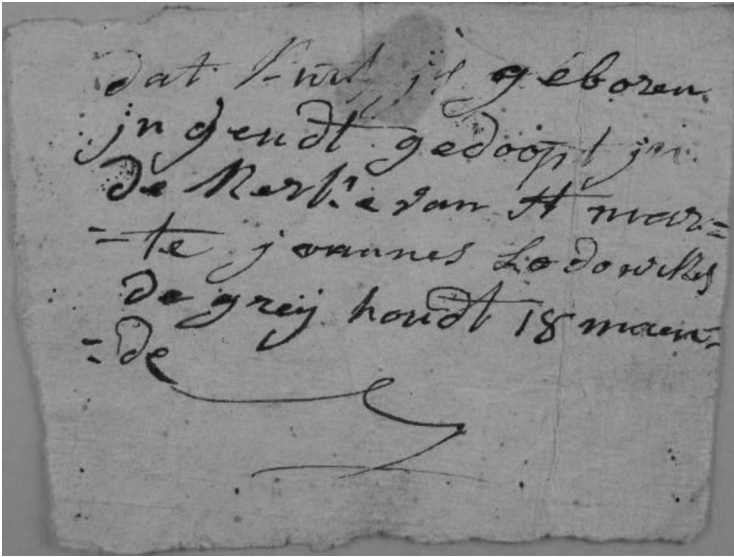
- (1) Mijn weld bemynden vaeder
 ende moeder ende suster ende broeder
 jk en kan u niet naerlaeten van
 u nogt eens desen brijft te schrijv
 en als dat jk nog in een goede
 gesondheijt bem

Na deze formulaïsche inleiding slaat hij echter een veel creatievere toon aan en wijkt hij af van de platgetreden paden die de geijkte briefformules hem bieden. Dat deze passage elementen bevat die dicht bij de spreektaal staan, mag bijvoorbeeld blijken uit het typisch West-Vlaamse behoud van de eerstepersoonsuitgang *-e* in *houpe*, uit de dialectische uitgang *-t* in *jk ... hebt*, uit het voornaamwoord *jolder* en uit de g/h-problematiek die blijkt uit *geel* (*heel*) en *horloge* (*oorlog*).

- (2) jk houpe als dat het ook
 soe gaet met jolder en het geel
 hustgesejnd maar mijn vaeder
 jk bem geel verwonder van u
 naer dat jk desen horloge dorstan
 hebt en dat goodt mijn van alka
 nden van het leven gespart heft

Naast deze conceptueel mondelinge data wordt ook vaak gebruikgemaakt van formele bronnen – vaak uit een institutionele context – precies omdat stemmen uit de marge van de maatschappij daar ook vaak gehoord werden. Zo werken we in Brussel momenteel met een grote collectie armenbrieven (Puttaert 2016) die door historici Eline de Keulenaer en Maarten van Ginderachter werden verzameld. Dat zijn brieven die paupers of andere hulpbehoevenden schreven om bij een lokale overheid of religieuze instelling ondersteuning te vragen. Dit soort geschriften is vaak nog formulaïscher dan persoonlijke brieven, maar ook hier worden geijkte formules afgewisseld met creatievere stukken tekst. We bespreken enkele voorbeelden in de casus in paragraaf 3.

Een andere, bijzonder interessantere bron die stemmen van onderop aan het woord laat komen, zijn zogenaamde vondelingenbriefjes. Dat zijn kleine kaartjes of stukjes papier die door moeders op hun zuigeling werden gespeld wanneer ze hun kind te vondel legden op de drempel van een weeshuis of klooster, vaak omdat ze er uit armoede niet voor konden zorgen. Dit soort briefjes zijn doorgaans erg kort, maar vaak wel door de moeders zelf geschreven. Ze zijn een goed voorbeeld van *survival literacy*, waarbij schrijvers die eigenlijk niet sterk geletterd waren, uit noodzaak, toch de pen ter hand namen (Puttaert 2014). Ook dit soort geschriften geven ons een prachtige inkijk in het taalgebruik van gewone lieden.

Figuur 1 – Vondelingenbriefje (Puttaert 2014: 274).

Figuur 1 toont het briefje dat werd gevonden bij Jean Louis De Grey, op 2 februari 1810 in Gent. Het bevat heel wat spreektaalige kenmerken en toont bijvoorbeeld aan dat het wegvallen van de /h/-klank aan het begin van het woord ook toen al veelvuldig voorkwam in Oost-Vlaanderen. De schrijfster plaatst namelijk een /h/ in het woord *houdt*, waar ze eigenlijk *oudt* bedoelt – vergelijkbaar met *horloge* voor *oorlog* in de soldatenbrief hierboven. Dit soort hypercorrectie duidt erop dat de schrijfster zich er wellicht van bewust was dat ze in geschreven taal soms een <h> moest plaatsen, waar ze er geen uitspraak. Alleen beheerste ze de geschreven taal niet voldoende om ook te weten waar die <h> dan precies hoorde en waar niet.

3. Casus armenbrieven

3.1 *Mythe van het Zuidelijke taalverval*

In de voorgaande alinea's hebben we kort overlopen hoe de historische sociolinguïstiek tracht om een nieuw perspectief te bieden op ons taalverleden en waarom dat ertoe leidt dat het klassieke beeld van de taalgeschiedenis rond enkele punten moet worden bijgesteld. In deze paragraaf maken we deze opzet concreet door kort een casestudy te bespreken als voorbeeld van deze nieuwe aanpak.

Het traditionele beeld dat van het Nederlands in de achttiende en negentiende eeuw in onze contreien bestaat, is verre van fraai. Er wordt vaak aangehaald dat de maatschappelijke elite zich enkel of hoofdzakelijk van het Frans bediende, waardoor het Nederlands werd overgelaten aan de gewone lieden die het, bij gebrek aan opleiding en cultuur, lieten verloederen tot een normloos en zwaar verfranst allegaartje van lokale dialecten (cf. Vosters, Rutten & Van der Wal 2010). Het standaardisatieproces zou zo tot een stilstand zijn gekomen en zelfs het geschreven Nederlands uit die periode zou niet verstaanbaar zijn geweest van dorp tot dorp – 'dialectisering' in plaats van standaardisering. Daarnaast wordt het Nederlands in Vlaanderen ook steeds afgezet tegen het Nederlands uit het Noorden: waar de taal in het Zuiden tot een dialectisch niveau was gereduceerd, had zich in de Nederlandse republiek een volwaardige standaardtaal ontwikkeld, die sinds de Gouden Eeuw een grote mate van uniformiteit kende (Vosters e.a. 2010).

Bij deze mythe van het Zuidelijke taalverval werden in recente jaren enkele belangrijke vraagtekens geplaatst vanuit de historische sociolinguïstiek. Zo heeft Brussels onderzoek bijvoorbeeld aangetoond dat het met die verfransing in het negentiende-eeuwse Vlaanderen eigenlijk niet zo erg gesteld was als vaak werd gedacht (Vandenbussche 2003; Vanhecke & De Groof 2007). Ook de aanname dat een taal zou verloederen – wat dat ook moge betekenen – als de sociale elite ze niet meer gebruikt, is bijzonder omstreden. Heel wat onderzoek toonde immers aan dat het klassieke model van standaardisatie (als een proces dat zich van de top naar de basis beweegt) eigenlijk niet klopt (o.a. Howell 1992). Het is zeker niet altijd zo dat de lagere klassen prestigieus taalgebruik van de elite willen imiteren of navolgen.

3.2 *Werkwoordsvervoeging*

In deze casestudy buigen we ons over de reeds genoemde collectie van armenbrieven (cf. Puttaert 2016) en onderzoeken we in welke mate in dit soort conceptueel orale documenten echt sprake is van dialectisering. Hoewel het materiaal nog in uitbouw is, baseren we ons hier op een selectie van 165 brieven, afkomstig van zowel mannelijke

als vrouwelijke schrijvers uit de sociale onderlaag uit West-Vlaanderen en het aangrenzende Zeeland.

Concreet buigen we ons eerst over een talig kenmerk dat in de voorbeeldbrief in sectie 2.5 al aan bod kwam: de vervoeging van de eerste persoon enkelvoud bij werkwoorden in de indicatief presens. De standaardtalige norm in de negentiende eeuw was onmiskenbaar een nuluitgang – die we met $-\emptyset$ aanduiden – waarbij er, zoals in het huidige AN, niets aan de stam wordt toegevoegd (bijv. *ik breek- $\emptyset$*). In de familie van de Vlaamse dialecten kwam echter frequent de uitgang op een doffe *e* of sjwa (*-e*) voor, zoals die in het Middelnederlands nog heel courant was (bv. *ik breke*). Die uitgang zien we opduiken als we naar de huidige dialecten kijken in West-Vlaanderen, maar ook in grote delen van Zeeland, Oost-Vlaanderen en Frans-Vlaanderen (Devos & Vandekerckhove 2005: 32-33; MAND – Goeman e.a. 2009: 50; 56). Lokaler komt in enkele plaatselijke dialecten ook *-en/-n* voor, en enkele geïsoleerde Vlaamse dialecten kennen een uitgang *-t* (bijv. *ik breken, ik breekt*). Naast de standaardtalige nuluitgang ($-\emptyset$) kunnen we dus stellen dat *-en/-n* en *-t* de lokale dialectische varianten waren, terwijl de sjwa-uitgang *-e* een regionaal verspreide vorm was.

Als we in ons corpus van armenbrieven op zoek gaan naar dit kenmerk, zien we dat maar liefst 64% van de armenbrieven de voorgeschreven norm volgt (vgl. voorbeeld 1), terwijl 27% voor de regiolectische uitgang *-e* kiest (vgl. voorbeeld 2). De dialectische vormen *-en* en *-t* komen zeer weinig voor (vgl. beide in voorbeeld 3). De hierboven als voorbeeld besproken soldatenbrief met *-e* en *-t* is dus niet representatief voor de West-Vlaamse schrijftaal in de negentiende eeuw. De standaardtalige vormen komen iets frequenter voor in Zeeland, maar het verschil is relatief klein. Van een grote kloof tussen het Noordelijke (Zeeuwse) en het Zuidelijke (Vlaamse) taalgebruik is hoegenaamd geen sprake.

- (3) *ik zeg het aen hem*
(Joannes Hinderyks – Brugge, s.d.)
- (4) *ik hebbe 8 kinderen voorts gebragt en doen onderwyzen volgens myne pligt*
(Joannes Hinderyks – Brugge, s.d.)
- (5) *ik hebben het werk in brussel maer ik hebt de [...] niet om het convooi te betalen*
(Joseph Cools – Brugge, 1857)

3.3 Weglaten van de <h>

Uiteraard is dit maar één dialectkenmerk dat we onder de loep hebben genomen, maar het patroon geldt in vergelijkbare mate ook voor andere *features*. Meer nog, sommige dialectkenmerken zien we zelfs bijna nooit terugkomen in deze brievencollectie. Zo bijvoorbeeld het weglaten van de /h/-klank aan het begin van een woord, wat courant

is in de dialectische spreektaal in zowat heel Vlaanderen en Zeeland (FAND – De Wulf, Goossens & Taeldeman 2005: 433). In het corpus duikt dit bijna nooit op: niet meer dan 0,69% van alle mogelijke vormen hebben een weggelaten <h> in de spelling (voorbeeld 1) en 2,28% van alle mogelijke vormen hebben een hypercorrecte <h> die er in de uitspraak eigenlijk niet moet zijn (voorbeeld 2). Meer dan 97% van de vormen volgt dus helemaal de voorgeschreven schrijftaalnormen en hoewel dit kenmerk wel zeker aanwezig moet zijn geweest in de alledaagse spreektaal, schemert dit bij de grote meerderheid van de scribenten hoegenaamd niet door in hun geschreven taalgebruik (voorbeeld 3).

- (1) *wand Mijne kinder vergaen van onger*
(Augustus Kemel – Pervijze, 1879)
- (2) *jck versouck van uL een schriftelicke hantworde*
(Joannes De Wulf – Kachtem, 1810)
- (3) *de reden daarvan was dat ik ziek te bedde lag in 't hospitaal*
(Philippe Wallin – Brugge, 1888)

Alles bij elkaar genomen, kunnen we dus concluderen dat er wel degelijk soms dialectkenmerken doorschemeren in het geschreven taalgebruik, maar dat dit relatief beperkt blijft. Het was duidelijk niet de bedoeling van deze schrijvers met een zeer beperkte opleiding om hun dialect rechtstreeks naar het schrift te vertalen, en hoewel dat niet altijd lukte, streefden ze duidelijk wel naar een algemenere schrijftaalnorm. Bovendien is er van een groot verschil tussen Noord en Zuid evenmin sprake. Ook in de onderzochte Zeeuwse teksten komen dialectische vormen voor, wat ingaat tegen de mythe van een uniforme en volledig gestandaardiseerde Noordelijke schrijftaal. Deze bevindingen stroken dus niet met het klassieke beeld dat stelt dat de schrijftaal in Vlaanderen zwaar dialectisch gekleurd was en in grote mate afweek van die in het standaardtalige Noorden.

3.4 Tegenwoordige deelwoorden

Opmerkelijk is verder dat veel van de onderzochte brieven, naast occasionele orale kenmerken, tegelijkertijd óók net heel wat formele, zwaarwichtige en uitiem schrijftalige vormen bevatten. Zo stipten we hierboven reeds het belang van formulaïsch taalgebruik aan, maar zien we bijvoorbeeld ook een kenmerk als het participium presens of tegenwoordig deelwoord veelvuldig opduiken.

- (1) *Mynheer den gouvernuer val ik uw te voet hopende van uw troost te hebben*
(Weduwe J. Sleyter – Oostende, 1862)

- (2) *Het is het eenigste aendringde
herhalende en Kermen en Weenen
hunnen droevigen gestellenissen
wetende my zeggende [...]*
(Adolphe Ameye – Brugge, 1890)

Ongeveer de helft van alle schrijvers maakt gebruik van deze vormen. Vaak duiken de tegenwoordige deelwoorden op als deel van geijkte formules (voorbeeld 1), maar ze komen ook voor in vrijer taalgebruik (voorbeeld 2). Opmerkelijk is dat ze niet altijd correct gebruikt worden en de structuur van de tekst vaak eerder compliceren, maar het lijkt erop dat de schrijvers deze vormen toch willen aanwenden om hun tekst de formaliteit en gewichtigheid te geven waarvan ze weten dat die verwacht wordt in een officiële brief.

De combinatie van eerder spreektaalige kenmerken met bijzonder formele schrijftaalkenmerken, zoals de participia presens, duidt er dan ook op dat we het taalgebruik in deze bedelbrieven niet kunnen wegzetten als eenvoudigweg dialectisch en dat deze linguïstische hybriditeit net een wezenlijk kenmerk blijkt te zijn van het taalgebruik van de lagere sociale klassen (Martineau & Tailleur 2014; Nordlund 2013; Puttaert 2016). Minder geoefende schrijvers putten op een opmerkelijk creatieve wijze uit een breed repertoire van taalvormen dat zich uitstrekt van de orale, dialectische traditie aan de ene kant van het spectrum tot formele standaardtaalvormen en -formules aan de andere kant van het spectrum. We vinden deze hybriditeit zowel in Noordelijke als in Zuidelijke bedelbrieven terug, wat er eveneens op wijst dat de schrijftaal in Noord en Zuid eerder op gelijkenissen dan op verschillen berust.

4. Conclusie

Deze bijdrage bood een korte inleiding tot het relatief jonge veld dat ‘historische sociolinguïstiek’ wordt genoemd. We hebben stilgestaan bij enkele uitgangspunten van de discipline en hebben beargumenteerd dat een nieuwe kijk op taalgeschiedenis nodig is, omdat het beeld dat in klassieker werken wordt geconstrueerd onvolledig is door een te nauwe focus op formele bronnen van de sociale elite. Daartegenover plaatsten we ‘de taalgeschiedenis van onderop’, die ook minder formele en handgeschreven teksten van mensen met een eenvoudigere sociale achtergrond en een lager opleidingsniveau in beschouwing neemt, omdat precies dit soort bronnen ons meer inzicht kunnen geven in het dagelijkse taalgebruik van de voorbije eeuwen.

Vervolgens presenteren we een casus, op basis van een collectie Vlaamse en Zeeuwse armenbrieven, om te illustreren hoe een historisch sociolinguïstische aanpak van onderop nieuw licht kan werpen op klassieke thema’s in de taalgeschiedenis. De *case*

study heeft dan ook aangetoond dat we de mythe van het Zuidelijke taalverval, die als uitgangspunt geldt voor de beschrijving van het Nederlands in de Zuidelijke Lage Landen in de achttiende en negentiende eeuw, op zijn minst moeten nuanceren. De verschillen tussen Noord en Zuid blijken in het onderzochte materiaal ‘van onderop’ redelijk beperkt te zijn, en hoewel dialectische vormen zeker een rol spelen in het taalgebruik van deze minder geoefende schrijvers, is het duidelijk dat we niet met rechtstreeks neergeschreven dialect te maken hebben. Ondanks de nogal onconventionele zinsstructuur is het zeker niet zo dat deze documenten buiten het eigen dorp niet begrepen konden worden. Uiteraard valt aan te nemen dat het taalgebruik van geoefendere schrijvers nog minder lokale kenmerken bevat, wat het idee van dialectisering en gestaaakte standaardisatie in Vlaanderen nog verder ondergraaft.

5. Oproep

In de beschrijving van het corpus van armenbrieven werd aangegeven dat het materiaal nog in uitbouw is. Hoewel we beschikken over een grote hoeveelheid foto’s en scans van dergelijke fascinerende brieven uit de pen van armen, weduwen, zwervers en andere hulpbehoevenden uit Vlaanderen en Zeeland, is het omzetten van deze afbeeldingen naar doorzoekbare tekst een arbeidsintensieve taak. Daarom hebben we een burgerwetenschapsproject, *Wikiscripta Neerlandica II* genaamd, opgezet, waarbij geïnteresseerde vrijwilligers via een interactief webplatform kunnen helpen met de transcriptie van deze en andere soorten documenten ‘van onderop’. Heb je interesse in dit soort materiaal en wil je er wel eens zelf mee aan de slag? Contacteer ons dan om je aan te melden als vrijwilliger of neem een kijkje op onze projectwebsite. Voorkennis of ervaring met historische documenten is niet vereist, al is een gezonde dosis interesse en oog voor detail uiteraard wel nuttig. Zie: <http://www.wikiscripta-neerlandica.eu>.

Referenties

- Auer, A., C. Peersman, S. Pickl, G. Rutten & R. Vosters (2015). “Historical sociolinguistics: the field and its future”. In: *Journal of Historical Sociolinguistics*, 1 (1), p. 1-12.
- Bergs, A. (2012). ‘The uniformitarian principle and the risk of anachronisms in language and social history’. In: H. Campoy, J. Manuel & J.C.C. Silvestre (2012). *The handbook of historical sociolinguistics*. Chichester: Wiley-Blackwell, p. 80-98.
- Devos, M. & R. Vandekerckhove (2005). *West-Vlaams*. Tiel: Lannoo.
- De Wulf, C., J. Goossens & J. Taeldeman (2005). *Fonologische atlas van de Nederlandse dialecten. Deel IV*. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.

- Elspaß, S. (2005). *Sprachgeschichte von unten. Untersuchungen zum geschriebenen Alltagsdeutsch im 19. Jahrhundert*. Tübingen: Niemeyer.
- Elspaß, S. (2012). 'The use of private letters and diaries in sociolinguistic investigation'. In: H. Campoy, J. Manuel & J.C.C. Silvestre (2012). *The handbook of historical sociolinguistics*. Chichester: Wiley-Blackwell, p. 156-169.
- Goeman, T., M. van Oostendorp, P. van Reenen, O. Koornwinder, B. van den Berg & A. van Reenen (2009). *Morfologische Atlas van de Nederlandse Dialecten. Deel II*. Amsterdam: Amsterdam UP.
- Howell, R. (1992). 'Flemings, Brabanders and Hollanders in the urban melting pot. Development of the Northern Dutch vernacular in the 17th century'. In: R. Lippi-Green. *Recent developments in Germanic linguistics*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, p. 223-243.
- Koch, P. & W. Oesterreicher (1985). 'Sprache der Nähe – Sprache der Distanz. Mündlichkeit und Schriftlichkeit im Spannungsfeld von Sprachtheorie und Sprachgeschichte'. In: S.n. *Romanistisches Jahrbuch 36*. Berlin/New York: Walter de Gruyter, p. 15-43.
- Labov, W. (1994). *Principles of Linguistic Change. Volume 1: Internal factors*. Oxford: Blackwell.
- Martineau, F. & S. Tailleur (2014). 'From local to supra-local: Hybridity in French written documents from the nineteenth century'. In: G. Rutten, R. Vosters & W. Vandenbussche. *Norms and usage in language history, 1600-1900. A historical-sociolinguistic and comparative perspective*. Amsterdam: John Benjamins. p. 223-248.
- Nevalainen, T. (2015). "What are historical sociolinguistics?". In: *Journal of Historical Sociolinguistics*, 1 (2), p. 243-269.
- Nordlund, T. (2013). "Letter-writing as a communicative practice – polyphony in Finnish emigrant letters in the 19th century". In: *Pozna Studies in Contemporary Linguistics*, 49 (3), p. 381-398.
- Puttaert, J. (2014). "'het is uijt groote nood dat ik myn kind hier brengen...'. Over taalgebruik en taalkeuze in negentiende-eeuwse vondelingenbriefjes". In: *Handelingen der Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, LXVII, p. 269-287.
- Puttaert, J. (2016). 'Linguistic hybridity in nineteenth-century lower-class letters. A case study from Bruges'. In: A.C. Erdlund, T.G. Ashplant & A. Kuismin (2016). *Reading and writing from below. Exploring the margins of modernity*. Umeå: Umeå University/Royal Skyttean Society, p. 215-234.
- Rutten, G., R. Vosters & M. van der Wal (2015). 'Frenchification in discourse and practice. Loan morphology in private letters of the eighteenth and nineteenth centuries'. In: C. Peersman, G. Rutten & R. Vosters. *Past, present and future of a lan-*

guage border. Germanic-Romance encounters in the Low Countries. Berlin/Boston: De Gruyter, p. 143-169.

Van Bakel, J. (1977). *Vlaamse soldatenbrieven uit de Napoleontische tijd.* Brugge: Orion.

Van der Wal, M. (2006). 'Onvoltooid verleden tijd. Witte vlekken in de taalgeschiedenis'. Rede uitgesproken bij het aanvaarden van het ambt van bijzonder hoogleraar op het gebied van de Geschiedenis van het Nederlands. Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

Vandenbussche, W. (2003). 'Status, spraak en schone schijn. Het taalgebruik van de top laag in 19de-eeuws Vlaanderen'. In: T. Koole, J. Nortier & B. Tahitu (2003). *Artikelen van de Tweede Sociolinguïstische Anéla-Conferentie.* Delft: Eburon, p. 479-485.

Vanhecke, E. & J. De Groof (2007). 'New data on language policy and language choice in 19th-century Flemish city administrations'. In: S. Elspaß, N. Langer, J. Scharloth & W. Vandenbussche (2007). *Germanic language histories from below (1700-2000).* Berlin/New York: De Gruyter, p. 449-465.

Vosters, R., G. Rutten & M. van der Wal (2010). "Mythes op de pijnbank. Naar een herwaardering van de taalsituatie in de Nederlanden in de achttiende en negentiende eeuw". In: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 120 (1), p. 93-112.